

ROZHLASOVÉ PŘEDNÁŠKY O FILMU

Film v rozhlase

Jestliže bychom chtěli jmenovat kulturní jevy, které ve dvacátých a třicátých letech nejvýrazněji poznamenaly život moderní doby i její tvářnost, museli bychom film a rozhlas uvést mezi prvními. Zdánlivě měla tato média k sobě daleko: na jedné straně film stavící přednostně na složce vizuální, na straně druhé rozhlas, který právě tuto složku zcela postrádá a užívá i rozvíjí výlučně prostředky akustické. A přece již v éře němého filmu byly film a rozhlas chápány jako média svým způsobem si blízká, neboť obě vzešla z technického pokroku (jejich existence je technikou podmíněna) a obě náležela nebo záhy měla náležet k nejvlivnějším reprezentantům masové kultury.

Zrod filmu je spjat s devadesátými lety 19. století, rozhlas se rozšířil zhruba o čtvrt století později v letech dvacátých. Přesto měl z hlediska poskytované státní péče hned při svém vzniku nepoměrně lepší pozici než film. V českých zemích byla filmová produkce po několik desetiletí odkázána výlučně na soukromou podnikatelskou iniciativu, zatímco rozhlas, jehož nedožrnný význam pro politické i osvětové působení na obyvatelstvo si mladý stát uvědomil ihned, měl péči státu od samého počátku zaručenu zákonem. Zákon o telegrafech ze dne 23. března 1923 přikl výhradní právo na provozování radiofonie (vysílání a přijímání) státu.¹⁾

Československo se zařadilo mezi první země, kde bylo pravidelné vysílání zavedeno. Od 18. května 1923 vysílal československý rozhlas denně, zprvu jen 1 hodinu, ale vysílací čas se rychle prodlužoval. V dubnu 1926 zahájila provoz stanice Brno, v říjnu téhož roku se připojila Bratislava a posléze k nim v dubnu 1927 přibyla ještě stanice Košice. Stojí za zmínku, že československý rozhlas při svých prvních krůčcích našel oporu mimo jiné i v biografu. V dobách, kdy ještě domácnosti nebyly vybaveny rozhlasovými přijímači, poskytoval biograf Sanssouci na Novém Městě pražském svým návštěvníkům propagační reprodukci

¹⁾ Údaje o dějinách čs. rozhlasu čerpáme z knihy: A. J. Patzaková, *Prvních deset let československého rozhlasu*. Praha 1935.

rozhlasového vysílání a hráči z místního orchestru se dokonce stali prvními hudebníky, kteří u nás předstoupili před rozhlasový mikrofon.²⁾

Tato epizoda však není než drobnou zajímavostí z dob raného soužití filmu a rozhlasu. Jejich vztah se samozřejmě vyvíjel jiným směrem. Film měl pro rozhlasové pracovníky a publicisty určitý význam při promýšlení specifčnosti rozhlasu a zvažování jeho uměleckých možností. Řada statí o práci v rozhlase se dobírá konkrétních závěrů právě v konfrontaci s prací ve filmu (a v divadle).³⁾ České filmové kruhy naopak od rozhlasu očekávaly, že jim pomůže upevnit společenské postavení filmu, že pravidelnými relacemi posílí prestiž filmu i jako svébytného uměleckého druhu a že soustavným zájmem o otázky filmu bude zároveň dokládát jeho význam pro život moderní společnosti. Zastoupení filmové problematiky v programové nabídce československého rozhlasu je však naprosto neuspokojovalo a v tisku se také od konce dvacátých let čas od času objevovaly stížnosti na nezájem rozhlasu o film.

Apelování na rozhlas, aby věnoval filmu pozornost, zaznívalo z tisku filmového i nefilmového. Když jeden z přispěvatelů Lidových novin porovnával situaci obou médií, shledal postavení filmu o poznání složitější: návštěva kina je mnohem nákladnější záležitost nežli poslech rozhlasu, film je spoután komerčními zájmy, navíc mu chybí i opora v oficiálním uznání, neboť „nikdo z bělovousých starců nechce připustit, že by tento pastorek moderního umění, dítě Lumièrovo, mělo být opravdovým uměním. V několika filmových revuích a v málo poctivých filmových rubrikách denních listů se snaží nadšenci poctivě o to, aby získali i filmu to místo na Parnasu, jež mu právem patří. Ale je to slabé. Proto potřebuje film pomoc svého sice mladšího, ale mocnějšího a silnějšího bratra. Radio by se mělo a má se filmu ujmouti.“⁴⁾ Václav Gutwirth spatřoval příčiny nevýhodnějšího postavení filmu v tom, že film přijaly nejdříve lidové vrstvy, zatímco inteligence k tomu potřebovala poměrně dlouhou dobu. Mezitím stačil film vyrůst v samostatné, víceméně neovlivnitelné průmyslové odvětví. Rozhlas je na tom lépe proto, že je od počátku mnohem více napojen na veřejné instituce.⁵⁾ Na podporu svých požadavků utíkali se autoři takových článků k příkladům ze zahraniční praxe, aby upozornili, jak na tomto poli zaostáváme za cizinou. Citovaný článek z Lidových novin například vyzdvihuje německou stanici Frankfurt a Kassel, která do svého programu zařadila pravidelné týdenní filmové hlídky a přednášky o technice,

2) Srov. *tamtéž*, s. 24.

3) Srov. např. Kimi Walló, *Sny, které z dálky šeptají*. „Magazín DP“ 3, 1935–1936, č. 3, s. 78–80; Ivan Jelínek, *Výrazové prostředky rozhlasové hry*. „Index“ 7, 1935, č. 2, s. 19–21; Josef Branžovský, *Co s rozhlasovou hrou?*. „Index“ 8, 1936, č. 4, s. 43–46; Olga Srbová, *Rozhlas a slovenost*. Praha 1941; Miloslav Havel, *Od rozhlasové hry k rozhlasovému dramatu*. Praha 1942.

4) e l, *Film a radio*. „Lidové noviny“ 7. prosince 1928, č. 621, s. 14.

5) Václav Gutwirth, *Film a rozhlas*. „Čin“ 6, 1934, č. 17 (26.4.), s. 407–408.

estetice a historii filmu, navíc se však snažila dostat i zábavné funkci rozhlasu, a proto k přednášce o problémech a dnešním stavu filmové hudby připojila například takovouto soutěž: „Vzala si za základ krátký trojdílný film a hlasatel přečetl posluchačům podrobný obsah prvních dvou dílů. Pak přepjali proud do sálu hudebního a orchestr hrál doprovod ke třetímu dílu filmu. U kolem posluchačů bylo sestaviti podle hudby obsah třetího dílu předvedeného filmu. První cena byla 150 marek.“⁶⁾ Jiný takový příklad ze zahraničí (poněkud kurióznější) přinesl Filmový kurýr: „Polský rozhlas přenášel 19. m. m. přímo z kina René Clairův film *At' žije svoboda*. Mikrofon byl namontován v kinu, přičemž hlasatel ilustroval děj. – Pokud jsme informováni, byl podobný návrh učiněn pražskému Radiojournalu již v roce 1929 při uvedení prvního zvukového filmu u nás *Lod' komediantů* v Lucerně. Tehdy však zamítl tuto snahu náš rozhlas pro nezáměr (prý!) posluchačů...“⁷⁾

Těžiště rozhlasových relací o filmu však samozřejmě tvořily přednášky. Terčem kritiky ze strany tisku byla jejich řídkost a nahodilost. Jako první reagovala na tyto výtky stanice Brno, která v roce 1932 zavedla pravidelnou týdenní hlídku Divadlo a film v trvání 15 minut. Byly zde probírány teoretické otázky filmu, jeho vztah k divadlu a zaznívaly zde i bilance domácí a zahraniční filmové produkce.⁸⁾ Podobnou hlídku zřídil v sezóně 1935/1936 také bratislavský rozhlas pod názvem Desát minut filmu (od další sezóny Čo nového vo filme?). Stanice Praha, sídlící v československé filmové metropoli, jejich příkladu nenásledovala a nadále snášela občasně útoky tisku. V polovině třicátých let už byl malý zájem pražského rozhlasu o film pocíťován jako vážný nedostatek v kulturním zpravodajství. O celém problému se rozepsal také Artuš Černík: „Mnohým posluchačům rozhlasu zůstává záhadou stále nápadnější ticho, které Radiojournal věnuje věcem filmovým. Posluchač se dnes stěží dozví nejen o všeobecných věcech filmových, tedy o problémech, kterým se v jiných oborech rozhlas nevyhýbá, nýbrž neuslyší ani slova o věcech konkrétních, o filmech zvláště velikých, které nepochybně budou mít svou ozvěnu ve veřejnosti a které zanechají také důsledky v jiných uměleckých oborech (divadle), o velikých režisérech nebo hercích. Dříve se oklikami odpovídalo zvědavým lidem, že rozhlas nechce býti obviněn, jako by stranil urči-

6) Viz pozn. 4.

7) Nesign., *Film v polském rozhlasu*. „Filmový kurýr“ 5, 1931, č. 14 (1.4.), s. 3. Smysluplnější varianta tohoto nápadu se později objevila na Slovensku v souvislosti s premiérou filmu Karla Plicky *Zem spieva*. Slovenská filmová služba (Slofis) tehdy bratislavskému rozhlasu navrhla, aby u příležitosti bratislavské premiéry prvního slovenského zvukového filmu zařadila do vysílání pořad, který by obsahoval projev zástupce Matice slovenské, projev Karla Plicky, přednášku redaktora Ivana Kovačeviče o Plickově filmu a v přímém přenosu z kina pak reportáž a reprodukci zpěvů Štefana Hozy. Srov. Ros., „*Zem spieva*“ v bratislavskom Radio Journalu. „Kinema“ 1, 1933, č. 4 (15.10.), s. 6.

8) Velmi kriticky se k úrovni brněnských filmových relací vyslovil Svatopluk Ježek v článku *Filmová hlídka brněnského Radiojournalu*. „Přehled rozhlasu“ 2, 1933, č. 3 (b. d.), s. 10. Redaktor této hlídky J. B. Svěček se ohradil ve stati *K článku „Filmová hlídka brněnského Radiojournalu“*. „Přehled rozhlasu“ 2, 1933, č. 4 (b. d.), s. 10.

tému filmovému podnikání nebo dával vysvědčení určitému vkusu lidí.⁹⁾ Takové vysvětlení mohl ovšem málokdo akceptovat. Týž autor se o rok později znovu táže: „Jest na místě tento postoj tam, kde je tolik styčných bodů, především pak skutečnost, že oba obory mají největší obecnost mezi všemi činnostmi, kterými se dnešní lidský důmysl a duch obrací k lidem?“¹⁰⁾ Přehlížení filmu jako významného kulturního fenoménu ještě ostřeji vynikalo při srovnání s péčí, jakou rozhlas věnoval tradičním uměleckým oborům, zejména hudbě, divadlu a literatuře, na nichž budoval velkou část svého programu.¹¹⁾ Zdá se tedy, že československý rozhlas zahrnul do svého vysílání otázky kinematografie v míře, která neodpovídala reálnému společenskému významu filmu, a že s postupem let byl tento rozpor stále zjevnější. K určitému obratu v celé věci došlo patrně až po válce.

I tento menší díl zájmu dal nicméně vzniknout celé řadě přednášek o filmu, které zasluhují naši pozornost. V Ústředním archivu Československého rozhlasu (ÚA ČsRO) se jen z období první republiky dochovalo takových přednášek téměř sto, přičemž nejstarší pochází z počátku roku 1927. Necelou pětinu z nich tvoří přednášky německé (německý rozhlas zahájil své vysílání v říjnu 1925). Setkáme se tu s řadou zvukových jmen, známých z filmového i jiného tisku, jako Karel Smrž, Jan Kučera, Otto Rádl, Svatopluk Ježek, Frank Argus, A. J. Urban, Josef Träger, ale i Vladislav Vančura, Jiřina Štěpničková, Otakar Vávra, Karel Nový či Karel Scheinpflug. V celém souboru přednášek se rýsuje několik základních tematických okruhů. V první řadě je to otázka filmu jako svébytného uměleckého druhu a jeho vztahu k divadlu a literatuře. Další skupinu tvoří přednášky věnované jednotlivým uměleckým i pomocným filmovým profesím, popřípadě technickým stránkám natáčení. Opakovaně se zde také vyskytují pořady zaměřené na některé specifické oblasti filmu, jako je filmové zpravodajství, školní film či amatérský film. Závažná je skupina sociologicky orientovaných přednášek. Často se tu objevují komentáře k repertoáru kin a bilancování sezóny a dále referáty ze zahraničních cest (z festivalů, z návštěv zahraničních ateliérů apod.). Na první pohled upoutá absence pořadů věnovaných významným osobnostem domácí i světové kinematografie, stejně tak zde chybějí například přednášky o filmových žánrech či profilech národních kinematografií.¹²⁾ Popsaný soubor přednášek pochází

9) A. Č. [= Artuš Černík], *Proč mlčí rozhlas o filmu?* „Přehled rozhlasu“ 3, 1934, č. 4 (b. d.), s. 11. Přetisk celého článku viz též „Filmový kurýr“ 8, 1934, č. 21 (25.5.), s. 2.

10) A. Č. [= Artuš Černík], *Rozhlas a film. Rakousko vzorem.* „Svět mluví ...“ 4, 1935, č. 4 (20.2.), s. 15.

11) Josef Hora ovšem ještě v roce 1936 konstatoval, že na rozdíl od hudby a divadla, které už v rozhlase mají pozici a jsou řízeny odborníky, literatura zaspala, její vysílání je nevyvážené a zůstává v rukou úředníků. Srov. Josef H o r a, *Literatura pro rozhlas.* In: *Dělnictvo a rozhlas. Deset let práce.* Uspoř. E. S. Hokeš. Praha 1936, s. 109.

12) Dochovaný soubor přednášek asi nebude kompletní. Zatím ovšem nelze určit, jaké procento schází, neboť soupis filmových relací podle vydávaných programů není dosud zpracován.

z programu stanice Praha a není vyloučeno, že průzkum archívů ostatních rozhlasových stanic celkový obraz pozmění.

Filmová historiografie tu má tedy k dispozici dosud nevyužívaný, a přitom poměrně početný soubor prakticky neznámých, rozhlasem šířených textů o filmu, které se obracely k daleko širšímu okruhu lidí než třeba filmové časopisy. Studium rozhlasových relací o filmu zároveň umožní doplnit profily některých filmových kritiků a publicistů, především těch, jejichž rozhlasová aktivita již nabývala charakteru soustavnější spolupráce (K. Smrž, J. Kučera, S. Ježek).

Naše edice přináší na ukázkou pět filmových přednášek z první poloviny třicátých let. Při jejich výběru jsme měli snahu naznačit i tímto nepatrným vzorkem tematickou různorodost relací a současně zpřístupnit málo známé stati některých výrazných osobností české meziválečné kultury.

Otto Rádl (1902–1965) patřil bezesporu do skupiny nejrenomovanějších filmových publicistů první republiky a není náhodou, že právě on převzal v roce 1930 po Karlu Smržovi redigování ambiciózní „aventinské revue pro film a fotografii“ Studio. Jeho rozhlasová přednáška v dialogické formě „Mluví se o filmu“ je nejstarší doklad Rádlovy spolupráce s rozhlasem, ale nikoliv doklad jediný. Rádl vystoupil v rozhlase ještě nejméně pětkrát (v letech 1931–1933), z toho třikrát s komentářem repertoáru kin.

Hluboký vztah Vladislava Vančury (1891–1942) k filmu, vyjádřený mimo jiné i aktivním úsilím o vlastní filmovou tvorbu, byl již podrobně popsán jinde, a není proto třeba se jím tady zabývat.¹³⁾ Rozhlasová přednáška „O uměleckém filmu“ je jen dalším dokladem spisovatelova přesvědčení o umělecké podstatě a uměleckých možnostech filmu. Byla odvysílána necelé dva měsíce po premiéře Vančurova (a Innemannova) úspěšného filmu *Před maturitou*. Je na ní zvláště zajímavá jedna věc – jak tento náruživý zastánce filmového umění uměl docela střízlivě posoudit situaci českého filmu, a proto i ocenit poctivou řemeslnou práci, přestože jeho umělecké nároky neuspokojovala. Vančurovo rozlišování sdělné funkce filmu (schopnost vyjádřit se filmem) a funkce tvárné (využití této schopnosti k umělecké výpovědi) v sobě skrývá podnes aktuální požadavek na citlivější a preciznější hodnocení procesu profesionalizace (resp. kultivace) českého filmu a jeho umělecké emancipace.

Jméno Oktáv (Oktavián) Mikan (1898– ?) je v oblasti kinematografie asi zcela neznámé. Byl to odpovědný redaktor časopisu Masarykův lid a tajemník Ústřední školy dělnické při straně národně socialistické. Roku 1930 mu vyšla knížka T. G. Masaryk a socialism, v roce 1934 redigoval Republikánský věstník, uspořádal také Rozhlasovou ročenku 1939. Pokud můžeme soudit z kusých zpráv o něm, byla jeho rozhlasová přednáška „Film a dělník“ osamoceným výletem na

¹³⁾ Srov. Luboš Bartošek, *Desátá múza Vladislava Vančury*. Praha 1973; Pavel Taussig, *K filmové seberealizaci Vladislava Vančury*. „Filmový sborník historický“ 1, 1988, s. 121–130.

teritorium kinematografie. Do naší edice jsme ji zařadili jako příklad zcela odlišného, vyhraněného pohledu na film, podmíněného profesními i politickými hledisky.

Literární historik a divadelní a filmový kritik Václav Tille (1867–1937) projevoval soustavný zájem o film prakticky už od počátku století. Jeho studie *Kinéma* z roku 1908 je u nás první filmovou statí s výraznějšími teoretickými ambicemi. Přednáška „Divadlo a film“ pochází ze série posledních Tilleho prací dotýkajících se otázek filmu. Svou snahou postihnout podstatu rozdílu mezi divadlem a filmem se tu autor vlastně zapojil do doznívající diskuse, zda příchod zvukového filmu nepřivodí zánik divadla. Publikováním této přednášky doplňujeme soubor Tilleho textů o filmu obsažený v již dříve vydané monografii.¹⁴⁾

Filmový kritik a teoretik i aktivní filmař Jan Kučera (1908–1977) spolupracoval s rozhlasem, dalo by se říci, téměř pravidelně. Měl zde přednášky tematicky dosti různorodé. Stať „Filmové žurnály“ podává poměrně ucelenou informaci o stavu československého filmového zpravodajství v polovině třicátých let a porovnává je se zahraniční praxí. Kriticky také reaguje na skutečnost, že československý stát zatím výrobu vlastního týdeníku nedotoval. K nápravě došlo teprve v roce 1937 se vznikem týdeníku *Aktualita*.

Ivan Klimeš

¹⁴⁾ Srov. Lubomír Linhart, *První estetik filmu Václav Tille*. Praha 1968.